

آسیب‌شناسی

آسیب‌شناسی یا پاتولوژی^۱ به معنای علم شناخت بیماری‌هاست و در زبان فارسی به ناخوشی‌شناسی، علم تشخیص امراض، مطالعه علائم غیرعادی، انحراف از حالت طبیعی و... ترجمه شده است. جامعه‌شناسانی که این واژه را وام گرفته‌اند و از آن آسیب‌شناسی اجتماعی^۲ را ساخته‌اند، برخلاف پزشکان، به سختی قادرند بگویند که در جامعه، مرزهای تثبیت‌شدهٔ هنجارهای فرهنگی کجاست و چگونه است. با وجود این، مسلم است که اگر هنجار پذیرفته شده از سوی افراد جامعه نادیده گرفته شود، کز رفتاری به وجود می‌آید و کردار و رفتار انسان شکل و شمایل بیماری به خود می‌گیرد.

آسیب اجتماعی و مشکل اجتماعی

خودکشی، اعتیاد و فحشا، از انواع آسیب‌های اجتماعی تلقی می‌شوند. باید دانست که آسیب اجتماعی با مشکل اجتماعی متفاوت است. مفهوم آسیب‌شناسی از علوم زیستی گرفته شده است و در معنای اجتماعی به معنای مطالعهٔ بی‌سازمانی‌های اجتماعی نظیر: فقر، بیکاری، تبعیض و... همراه با علل و عوامل و شیوه‌های درمان آن‌ها و همچنین شرایط بیمارگونه و نابهنجار اجتماعی است. این مفهوم گستره‌ای بسیار وسیع دارد و از ابعاد ارزشی فراوانی نیز برخوردار است؛ اگرچه در مورد قلمرو آن اتفاق نظر نیست. اما به طور کلی، موضوع آسیب‌شناسی اجتماعی شناخت دردها و نابسامانی‌های اجتماعی، مسائل مربوط به نقش و آثار جرائم و جنایات، فقر و اعتیاد، فحشا و الکلیسم، خودکشی و نابسامانی، تخاصم گروه‌ها و طبقات، آثار و عوارض اختلالات روانی در جامعه، تبعیض‌ها، پیش‌داوری‌ها، کشمکش‌های

آسیب اجتماعی چیست؟

آسیب‌های اجتماعی که به تعبیر بعضی از اندیشمندان حاصل و معلول مستقیم عصر صنعتی شدن است، در اکثر جوامع وجود دارد. مهم این است که بدانیم این آسیب‌ها چرا به وجود آمده‌اند؟ آیا وجود آسیب‌ها در جوامع امری اجتناب‌ناپذیر است یا می‌توان جامعه‌ای بدون آسیب داشت؟ پاسخ به این پرسش‌ها، مستلزم شناخت نظریه‌های جامعه‌شناختی و روان‌شناختی است که هر کدام می‌کوشند مسائل، آسیب‌ها و بحران‌های اجتماعی را از نظرگاه‌های متفاوت تبیین کنند.

مشکلات اجتماعی نوجوانان

اجتماعی شدن فرایندی است که در آن هنجارها، انگیزه‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای فرد شکل می‌گیرد تا ایفای نقش کنونی یا آتی او در جامعه، به عنوان مهارتی مناسب و مطلوب شناخته شود. پس می‌توان گفت، مهارت‌های اجتماعی به رفتارهای آموخته شده و مقبول جامعه اطلاق می‌شود. رفتارهایی که شخص می‌تواند طی آن با دیگران به نحوی ارتباط متقابل برقرار کند. در برابر «مهارت اجتماعی»، «مشکل اجتماعی» نیز وجود دارد که به مانع به وجود آمده در فرایند انطباق و سازگاری نوجوانان با جامعه اشاره دارد. نوجوانان علاوه بر رشد جسمی و شناختی، نیاز دارند که از نظر اجتماعی نیز رشد کنند. روابط اجتماعی با هم‌سالان و ادراک از خود، عواملی هستند که در رشد اجتماعی نوجوانان نقش مهمی دارند. پژوهش‌هایی که در مورد روابط اجتماعی با هم‌سالان انجام گرفته است، نشان می‌دهد که روابط ضعیف با گروه هم‌سن، با الگوهای عمومی منفی «ادراک از خود» همراه است.

آسیب‌شناسی
یا پاتولوژی
به معنای
علم شناخت
بیماری‌هاست و
در زبان فارسی به
ناخوشی‌شناسی،
علم تشخیص
امراض، مطالعهٔ
علائم غیرعادی،
انحراف از حالت
طبیعی و... ترجمه
شده است

آسیب‌های اجتماعی

مریم سلیمی
دبیر آموزش و پرورش منطقه ۱۵ تهران



به مواد مخدر پیدا می‌کند و آن موقع دیگر هیچ چیز و هیچ کس را نمی‌شناسد، به راحتی اهانت می‌کند، به راحتی خانه را ترک می‌کند، خانواده را در مرحله بعد از اعتیاد قرار می‌دهد، دوستان معتادش برایش «مرواریدی در صدف» می‌شوند. این فرد دیگر انسان عادی نیست. تحملش کم می‌شود و به اندک بهانه‌ای از کوره درمی‌رود و داد و فریاد می‌زند؛ غافل از این که مغز او دیگر کارایی لازم را از دست داده است.

زیان و خطرات اعتیاد

اعتیاد جنبه‌های متعددی دارد که برای نمونه به مواردی از آن اشاره می‌کنم:

الف. جنبه فردی: اعتیاد دارای عوارض جسمی و عوارض روانی و در نتیجه موجب پیدایش کجروی‌هاست. بخشی از جمعیت زندان‌ها را معتادان تشکیل می‌دهند و اینان غالباً از کسانی هستند که برای تأمین پول دارو و مواد مخدر، تن به دزدی، جنایت و خودفروشی می‌دهند.

دیگر عوارض اعتیاد عبارت است از:

- بروز تغییرات بدنی و عوارض جسمی در فرد معتاد؛
- تخفیف تمایلات جنسی فرد و نقصان میل در او که خود پدیدآورنده بدبینی‌هاست؛

- اختلال در سازگاری روانی فرد و پیدایش کج رفتاری در او که زمینه‌ساز بیماری روانی است؛

- پیدایش حالت رویایی در نحوه احساس، تخیل، درک از زمان و مکان و غلبه افکاری مبهم بر او؛

- اختلال در حرکات ارادی؛

- سلب ابتکار و اراده؛

- پیدایش حالت جنگ و ستیز با خود و بعدها با دیگران؛ یعنی امری صرفاً زیستی، به امری اجتماعی تبدیل می‌شود.

ب. جنبه اجتماعی: چه بسیارند معتادانی که از راه خودفروشی و فحشا مرتکب جرم می‌شوند و حتی دزدی و آدم‌کشی می‌کنند تا پول مورد نیاز را به دست آورند.

شخص معتاد از ارزش‌های اجتماعی و اخلاقی دورو تهی است و نمی‌تواند تابع قانون باشد. اثر زیان‌بار اعتیاد در نسل خطر آفرین است و این امر در جنین و نسل اثر می‌گذارد.

از دیگر زیان‌های اجتماعی اعتیاد، موارد زیر را می‌توان مورد اشاره قرار داد:

- گاهی به معتاد حالت هذیانی دست می‌دهد که در این حال از ضرب و جرح و قتل باکی ندارد.

- موجب فساد نسل و کاسته شدن از مولید و افزایش متوفیان می‌شود.

ج. جنبه اقتصادی: یک محاسبه ساده در جامعه ایرانی ما می‌تواند دامنه این ضایعه را نشان دهد که تا چه حد است:

با فرض این که یک میلیون نفر معتاد، هر یک برای اعتیاد خود روزانه فقط ۲۰۰۰ ریال مصرف کند، رقم آن ۲ میلیارد ریال در روز، ۶۰ میلیارد ریال در ماه و ۷۲۰ میلیارد ریال در سال می‌شود! و این ضایعه بزرگی برای اقتصاد کشور است. و البته می‌دانیم که در واقعیت امر بسیار بیشتر است. ضمن این که تنزل اقتصادی برای خود فرد هم هست، بنابراین، معتادها از کار و شغل و کسب

اجتماعی، بز هکاری‌های کودکان، نوجوانان و جوانان، صور و اشکال انحراف، علل و عوامل پیدایش آن شیوه‌ها و راه‌های پیشنهادی برای پیش گیری و درمان آن‌هاست.

تعبیرات اسلامی در این زمینه

مطالعه در آثار اسلامی این نکته را به ما تفهیم می‌کند که اسلام در رابطه با جامعه و جمع از تعبیراتی استفاده می‌کند که گویی جامعه چون پیکر است و مردم هم چون اعضای آن هستند. برای مثال، در روایتی از رسول اکرم (ص) آمده است: **اَلْمُسْلِمُونَ كَيْدٌ وَاحِدَةٌ**: مسلمان‌ها همه چون یک دست هستند. و یا شعر معروف سعدی، حاکی از همین انداموار دانستن جامعه است:

بنی آدم اعضای یک پیکرند

که در آفرینش ز یک گوهرند

چو عضوی به درد آورد روزگار

دگر عضوها را نماند قرار

در ادامه، از انواع آسیب‌های اجتماعی، مسئله اعتیاد را که امروزه یکی از مشکلات حاد و آسیب‌های اجتماعی تباه کننده در جامعه ماست، بررسی می‌کنیم.

آسیب شناسی اجتماعی اعتیاد

ضروری است نخست متذکر شویم: انسان موجودی است که در سایه حیات اجتماعی به زندگی انسانی رسیده است. اگر حیات اجتماعی از حیات انسان‌ها حذف شود، فرد آدمی هرگز موفق نخواهد شد خویش را بسازد و به اصول و ضوابط مدنیت و حقوق، آشنا و یا بدان عامل گردد.

حیات گروهی خاص انسان نیست. بسیاری از حیوانات و شاید همه آن‌ها به نحوی حیات جمعی دارند، ولی با درجات و مراتبی از شدت و ضعف. در تفاوت اساسی حیات گروهی انسان (حیات اجتماعی) با حیوان، این نکته را ذکر کرده‌اند که عامل پدیدآورنده آن برای انسان، اندیشه و تعقل و برای حیوان غریزه و یا هدایت تکوینی و الهی است. انسان‌ها در سایه عقل و فکر به گرد هم آمده و در تحقق اهداف مشترک و انسانی، با نظم و ترتیب دقیقی همکاری می‌کنند.

حیات اجتماعی انسان‌ها در مواردی، به علل و انگیزه‌های گوناگونی، دچار عوارض و اختلالاتی می‌شود که آن را آسیب اجتماعی می‌نامیم.

اعتیاد

یکی از آسیب‌های اجتماعی است که سلامت فرد و جامعه را به خطر می‌اندازد، موجبات انحطاط روانی و اخلاقی افراد را فراهم می‌آورد، حالت پرخاشگری به افراد می‌دهد و حتی در مواردی فرد را به دیوانه‌ای خطرناک تبدیل می‌کند، طوری که ممکن است خود و دیگران را بکشد.

امروزه اعتیاد بیش از پیش به مشکلی بزرگ در جوامع بشری تبدیل شده است. زیرا مخلوط کردن مواد مخدر با مواد بسیار خطرناک دیگر و استفاده از آن‌ها، سیستم مغزی، فکری، ذهنی و عقلی فرد معتاد را متلاشی می‌کند. مواد مخدر در ابتدا دوست داشتنی و عاقبتش جهنمی است که همه را می‌سوزاند. وقتی فردی به مواد آلوده شود و سیستم بدن او عادت کند، نیاز بیشتری

تحقیقات

گسترده در

کشورهای

گوناگون جهان

نشان داده

است که افراد

معتاد پیش

از بقیه به

خانواده‌های از

هم پاشیده و

بی ثبات‌تعلق

دارند

بازمی‌مانند، و ناچار انگل خانواده و اجتماع می‌شوند. ضمن این‌که هیچ‌گونه مسئولیتی در برابر هیچ چیز احساس نمی‌کنند و همیشه دیگران را مسئول رفتار خود می‌دانند.

د. جنبه سیاسی: معتادان پای‌بند قوانین و مقررات جامعه نیستند و به سادگی بدان تن در نمی‌دهند. در فعالیت‌های سیاسی مشارکتی ندارند. قادر به انجام خدمات دفاعی نظامی نیستند. حالت بی‌تفاوتی و حتی ضدقانونی آن‌ها سبب آن می‌شود که سیاست‌بازان جهان به این قشر چشم بدوزند و آن‌ها را عاملان جنایت و قتل و خرابی قرار دهند.

کمترین صدمه اینان خنثا و بی‌تفاوت شدن است. در جریانات و وقایع سیاسی، کاری به کار مملکت ندارند. دلشان در گرو مواد مخدر است؛ به هر قیمتی و به هر صورتی که به دست آید.

بنابراین، بین جرم و اعتیاد رابطه‌ای مستقیم برقرار است و معتادان از راه ارتکاب جرم و ضدیت با قوانین، مواد مورد نیاز خود را تأمین می‌کنند. قانون‌شکنی برای آن‌ها شرم‌آور نیست و در موارد نیاز شدید، تن دادن به جنایت، حتی قتل و سرقت و ترور، برایشان کاری آسان است.

اعتیاد و محیط خانواده

مهم‌ترین علت اعتیاد در سطح میانه خانواده است. روابط خانوادگی و الگوهای رفتاری خانواده نقش مهمی در سوق دادن افراد به استفاده از مواد مخدر دارد. تحقیقات گسترده در کشورهای گوناگون جهان نشان داده است که افراد معتاد بیش از بقیه به خانواده‌های از هم پاشیده و بی‌ثبات تعلق دارند.

آشفته‌گی خانوادگی از توانایی نوجوانان و جوانان برای سازش با انواع فشارهای روانی می‌کاهد و این عامل، نوجوان را برای استعمال مواد مخدر مستعد می‌کند.

اعتیاد در سطح میانه / گروه همالان

از دیگر عواملی که در سطح میانه می‌تواند در اعتیاد و سوءمصرف مواد مخدر به خصوص در میان جوانان و نوجوانان مؤثر باشد، گروه همالان یا هم‌سالان است. این گروه شامل کودکان هم‌بازی، حلقه‌های دوستانه در محله‌ها و مناطق روستا و شهر و گروه‌های دوستی در مدارس و دانشگاه‌هاست که اعضای آن‌ها موقعیت اجتماعی نسبتاً برابر و پیوندهای نزدیکی با هم دارند. در این گروه‌ها، افراد به خاطر این‌که همدیگر را دوست بدارند و یا به همدیگر احترام بگذارند و یا برای این‌که می‌خواهند شبیه به هم باشند، نظرهای همدیگر را می‌پذیرند. شخص در گروه هم‌سالان غالباً آن‌طور نیست که ممکن است در خانواده باشد. گروه هم‌سالان یکی از عوامل مهم در روی آوردن افراد به مواد مخدر است.

علل اعتیاد و مشخصات فردی

خصوصیات شخصیتی و روانی شاید یکی از علل گرایش افراد به مواد مخدر باشد. مطالعاتی که روان‌شناسان با استفاده از تست روان‌شناسی M.M.P.L در مورد اعتیاد انجام داده‌اند، نشان می‌دهد که معتادان در میزان‌های اضطراب، احساس تنهایی، گرایش به افسردگی، فقر در روابط عاطفی

و احساس بی‌کفایتی، نمرات بیشتری نسبت به گروه گواه دریافت کرده‌اند. مطالعه دیگری که در ایران، در یک نمونه ۱۰۰ نفری از معتادان بیمارستان ونک انجام گرفته، نمایانگر وجود سابقه بیمارگونه شخصیتی و روانی در معتادان است. براساس این تحقیق، معتادان بیشتر منزوی و افسرده بودند و دلهره و اضطراب داشتند و تماس چندانی با مردم نداشتند. از نظر عاطفی، نابالغ، عصبانگر، پرخاشگر و بی‌قرار بودند و از رشد اجتماعی برخوردار نبودند.

در یک مطالعه دیگر که روی ۱۱۶۷ معتاد انجام گرفت، معلوم شد که بیشتر معتادان، مواد مخدر را عامل از بین بردن مشکلات روانی خود می‌دانستند. فقدان هدف و زندگی ایده‌آل، ناامیدی و نداشتن اعتمادبه‌نفس و ضعف اراده، شکست در رسیدن به آمل، زودرنجی، شخصیت تلقین‌پذیر، نداشتن اعتماد به محیط و آینده، عقده حقارت، رشد ناسالم شخصیت، کنجکاری، تمایل و کشش مصرف، سرخوردگی در زندگی و اجتماع، از دیگر عوامل شخصیتی و روانی افراد است که به سوءمصرف مواد مخدر منجر می‌شود.

علل جسمانی اعتیاد

علاوه بر عوامل شخصیتی و روانی، عوامل جسمانی نیز در سطح فرد مطرح است. اعتیاد والدین، اثر ارثی مستقیم در اعتیاد فرزندان دارد. کودکانی که مادرانشان به مواد مخدر معتادند، با اعتیاد به همان ماده‌ای متولد می‌شوند که مادر به آن اعتیاد دارد. در مورد انتقال اعتیاد از طریق ژن‌ها، هنوز تحقیقات دقیقی به عمل نیامده است. گرایش به اعتیاد در نژادهای گوناگون متفاوت است. زردپوستان و سفیدپوستان بیش از سیاه‌پوستان معتاد می‌شوند. البته در ایران این مسئله به دلیل نبود تنوع نژادی صادق نیست. اگر در خانواده، پدر، مادر یا هر دو معتاد باشند، فرزندان به همان ماده‌ای که والدین معتاد هستند، اعتیاد پیدا می‌کنند؛ سپس در ادوار متفاوت سنی، نوع اعتیاد خود را تغییر می‌دهند.

یکی دیگر از دلایل جسمانی اعتیاد به مواد مخدر، تجویز موقت مواد مخدر و ترکیبات دارویی اعتیادآور توسط پزشک یا افراد دیگر برای تسکین موقت درد است. همین تسکین موقت، همراه با نگرش‌های مثبت، فرد را تشویق می‌کند که به استعمال مواد ادامه دهد.

پی‌نوشت

۱. کلمه پاتولوژی (pathology) در واژه‌یونانی pattoos به معنای احساسات، تجربه، غضب، رنج، محنت و آسیب ریشه دارد.

2. Social Pathology

منابع

۱. خسروپناه دزفولی، عبدالحسین. آسیب‌شناسی جامعه دینی. نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها. پژوهشگاه فرهنگ و معارف قم. دفتر نشر معارف. ۱۳۷۷. تهران.
۲. سهراب‌زاده، مه‌رمان. فرهنگ‌نامه آسیب‌های اجتماعی. جامعه‌شناسان ۱۳۸۹ زیر نظر اداره مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران. تهران.
۳. قائمی، علی. آسیب‌ها و عوارض اجتماعی (ریشه‌یابی، پیش‌گیری، درمان). انتشارات امیری. چاپ دوم. ۱۳۶۶.
۴. کوثری، مسعود و دیگران. اینترنت و آسیب‌های اجتماعی (مجموعه مقالات). نشر تهران. سلمان. ۱۳۸۷.
۵. میرزایی، حسنعلی. پرخاشگری و راه‌های کاهش آن. فراگفت. چاپ ۱۳۸۷.

زردپوستان

وسفیدپوستان

بیش از

سیاه‌پوستان

معتاد می‌شوند.

البته در ایران این

مسئله به دلیل

نبود تنوع نژادی

صادق نیست. اگر

در خانواده پدر،

مادر یا هر دو معتاد

باشند، فرزندان

به همان ماده‌ای

که والدین معتاد

هستند، اعتیاد

پیدامی‌کنند